

Nobahar Əzizova
Azərbaycan Dillər Universiteti

DİL FAKÜLTƏLƏRİ TƏLƏBƏLƏRİNDƏ ÜNSİYYƏT BACARIĞININ FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI

Açar sözlər: *kommunikasiya, kompetensiya, bacarıq və vərdişlər, nitq*

Key words: *communication, competence, skills and habits, speech*

Ключевые слова: *коммуникация, компетенция, умение и навыки, речь*

Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Hər hansı bir xarici dili öyrənməkdə başlıca məqsəd bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməkdir. Nitq ünsiyyəti müxtəlif funksiyalı, məqsədli və dil öyrənənlərin (danışanın və dinləyənlərin) həmin dilə yiyələnmələrinə müəyyən təsir göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş verbal bir nitq prosesidir. Dil öyrənənlər adətən sintaksisi, cümlədə söz sırasını və leksik vahidləri öyrənirlər, amma nitq ünsiyyətinin necə qurulmasını bilmirlər. Nitq ünsiyyətinin öyrədilməsi problemi birbaşa dil öyrənməyə kommunikativ yanaşma problemi ilə əlaqədardır və kommunikativlik prinsipinin əsas metodik bir prinsip kimi işlədilməsinə üstünlük verir [1, s.8].

Nitq ünsiyyəti dil fəaliyyətinin çətin, mürəkkəb bir prosesidir. Bu da xüsusi bacarıq və vərdişlərə yiyələnməyi tələb edir. Məlumdur ki, ünsiyyət bacarıq və vərdişləri öz-özünə formalaşmır. Elə buna görə də, xarici dil təliminin əsas vəzifələrindən biri nitq ünsiyyətinə mükəmməl şəkildə yiyələnməkdir. İngilis dilinin ünsiyyət vasitəsi kimi mənimsənilməsinin vacibliyi danılmazdır. Hər bir xarici dilin, eləcə də, ingilis dilinin tədrisi zamanı aparılan işlərdən ən önəmlisi tələbələrdə nitq ünsiyyətinin aşılmasıdır. Lakin, təcrübə göstərir ki, tələbələrdə nitq ünsiyyəti, nitq bacarıq və vərdişləri heç də qənaətbəxş deyil. Müvafiq biliklərə yiyələnmədən ünsiyyət sahəsində istifadə edilməli olan leksik vahidləri, qrammatika və intonasiya strukturlarını, səs və səs birləşmələrini mənimsəmədən nitq ünsiyyəti vərdişlərinə lazımi səviyyədə yiyələnmək qeyri-mümkündür. Bütün nitq fəaliyyəti növləri bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Oxu, danışma, dinləyib-anlama və yazıya təsir etdiyi kimi, onlar da nitq ünsiyyətinin formalaşmasına güclü təsir göstərir [5, s.91].

Dil fakültələrində xarici dillərin tədrisi prosesində qarşıda duran əsas məqsədlərdən biri də həmin dildən kommunikasiya vasitəsi kimi istifadə etmək qabiliyyətinə yiyələnməkdir, ondan ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməkdir [1, s.9]. Bu da, öz növbəsində, öyrədilən dildə ünsiyyət bacarığının formalaşdırılmasının vacibliyini ön plana çəkir. Nitq ünsiyyətinin əsas məqsədi tələbələri öyrəndikləri qaydaları ünsiyyət zamanı savadlı şəkildə tətbiq etməyə yönəltməkdir. Bu zaman

dil öyrənənlərin qarşısına çıxan problemlərdən biri də ünsiyyət (kontakt) dilləri arasındakı müxtəliflik, fərqlilikdir. Məhz bu səbəbdən həmin dili bir sistem halında öyrənmək, müəyyən bilik və bacarıqlara sahib olmaq, dil daşıyıcıları ilə eyni mühitdə olmaq və onlarla ünsiyyət yaratmaqdır. Müəyyən (elementar) biliklərə yiyələnmədən tədris edilən dildə nitq ünsiyyəti qeyri-mümkündür.

Tədris prosesində kommunikativ yönümlü yanaşmanın əsas məqsədi müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsinin və ünsiyyətin yaradılmasıdır. Təhsildə nitq ünsiyyətinin tədrisini aktual edən problemlərdən biri müasir tələblərə cavab verən metodların dil dərslərində tətbiqinə yer verməkdir. Kommunikativ-yönümlü tədris prosesində tələbə dil bilikləri ilə yanaşı müxtəlif məzmunlu informasiyanı mənimsəməlidir, xarici dil üzrə bilik, bacarıq və vərdisləri əldə etməli, nitq vərdisləri (dinləmə, danışmaq, oxu və yazı) formalaşmalı, dili öyrənilən ölkənin mədəniyyətini bilməli (anlamalı), qiymətləndirməli və hörmətlə yanaşmalıdır [2, s.152].

Bütün əks dil daşıyıcıları dilin tədrisinin nəzəriyyəsini öyrənməli və bu yolla onlar dilin ünsiyyət modelini, tədris materiallarını, müəllim və tələbə münasibətlərini lazımı səviyyədə öyrənməli bilirlər. İlk mərhələdə tələbələrdə kommunikativ kompetensiyanın formalaşmasının əsas məqsədi öyrəndikləri xarici dili öz dilləri ilə müqayisə edərək marağın oyadılması, (sensitization-ı), ikinci mərhələdə isə tələbələrdə yeni dili öz dilləri ilə müqayisə etmək qabiliyyətini formalaşdırmaq və öz həyat təcrübələrini zənginləşdirmək üçün ana dilinin və başqa dillərin inteqrasiyası yollarını öyrənməkdir [3, s.3].

Xarici dilin öyrənilməsində, bu dildə ünsiyyət bacarığının inkişafında tələbələrin dilə olan marağı son dərəcə böyük rol oynayır. Əlbəttə ki, bu marağın oyadılması daha çox müəllimlərin payına düşür. “Məlum olduğu kimi marağ tələbələri fəallaşdıran, onun dərslərində fəaliyyətinin müvəffəqiyyətlə nəticələnməsini təmin edən ən təsirli, ən güvətli vasitələrdən biridir” [4, s.6]. Müəllim qarşısında duran əsas vəzifə dərsləri daha maraqlı, daha asan etməklə tələbələrdə dərslərə marağ, həvəs, motivasiya yaratmaq, təlim prosesinin daha səmərəli, daha uğurlu təşkilinə nail olmaqdır. Müəllim təlim prosesini tələbə-yönümlü şəkildə təşkil etməli, tələbələri aktivləşdirməli, fəal iştirakını təmin etməlidir. O, təlim prosesini böyük ustalıqla idarə etməyi bacarmalıdır. Tələbələrlə dostluq mühitində işləməyə cəhd edən müəllim dərslərdə onların idraki fəallığını daha da sürətləndirir, onların müstəqil fikirlər yürütməyinə şərait yaradır, yeni materialı daha yaxşı öyrənməyə həvəsləndirir. Mən də bir müəllim kimi təlim prosesində bu prinsiplərə üstünlük verirəm və əldə etdiyim nəticələr də hər zaman qənaətbəxş olur. Dərslərdə tələbələrə daha çox autentik-real həyatdan götürülmüş materialların təqdim olunması onların sərbəst şəkildə idraki fəallıqları ilə mövzunun şüurlu formada mənimsənilməsinə və təlimin tələbə-yönümlü təşkilinə şərait yaradır.

Nitq ünsiyyətinin qurulması üçün ilk növbədə müəllim dərslərdə dil mühiti yaratmalı, real ünsiyyət qurmalı, qrup halında və cütlərlə iş apara bilməli, tələbələri

motivasiya etməli, müasir təlim üsullarından və təlim texnologiyalarından istifadə etməklə tədrisin keyfiyyətini yüksəldilməsinə nail olmalıdır. Müasir dərstdə dərsin keyfiyyətini artırmaq məqsədi ilə yeni təlim metodlarından dillərin tədrisində tətbiq edilməsi əsas vəzifələrdən biridir. Təlimdə yeni yanaşmalar dil öyrənən tələbələrin müxtəlif problemlə situasiyalarda fəalliyət göstərmək bacarığını artırır və istənilən nəticə əldə etmələrinə kömək edir.

Metodistlərin fikrincə, təlim zamanı yeniliklərin tətbiq edilməsi sistemli, mərhələli şəkildə həyata keçirilməlidir və həmin yeniliklərin tələbələrin biliklərinin və nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə müsbət təsir göstərərsə davam etdirmək məqsədəuyğundur [1, s.3]. Fənni tədris edən müəllim də dərsin səmərəliliyini artırmaq və dilin mənimsənilməsi prosesini daha da uğurlu etmək məqsədi ilə yeni ideya və üsulları təlim prosesinə tətbiq etməlidir. Dili müxtəlif yollarla və üsullarla tədris etmək olar, çünki, dil öyrənən tələbələrin tələbat və ehtiyacları da müxtəlifdir, dili eyni dərəcədə mənimsəyə bilmirlər. Məhz bu səbəbdən müəllim tələbələrə fərdi qaydada yanaşmalı, onların ehtiyac və tələbatlarını nəzərə almalıdır. Bəzən də tələbələr auditoriya şəraitində səhv etməkdən qorxur və bu səbəbdən danışmaqdan çəkinirlər, digərləri isə qrammatikanın öyrənilməsinə üstünlük verirlər. Elə tələbələr də vardır ki, düzgün olub olmamasından asılı olmayaraq, həm dərstdə, həm də dərstdən kənarında danışmağa cəhd edirlər.

Təlim kontekstindən asılı olmayaraq, tələbələrdə oxu, dinləmə, yazı və danışq dil qabiliyyətlərinin inkişafına xüsusi önəm verilir. Müasir təhsilin tələblərini nəzərə alaraq, yuxarıda sadalanan nitq fəalliyəti növlərinin tələbələrə aşılması kommunikativ-yönümlü şəkildə həyata keçirilməlidir. İngilis dilinin tədrisində kommunikativ-yönümlü fəalliyət növünün təcrid edilmiş şəkildə tələbələrə aşılması ilə kifayətlənmək olmaz.

Dil öyrənənlərin xarici dildə nitq sahəsində kompetensiyasının maksimal səviyyədə linqvistik təhsilli dil daşıyıcısı kimi formalaşması üçün, dili bilməsi üçün adekvat, kifayət qədər linqvistik kompetensiyaya sahib olmalıdır [1, s.275]. Kompetensiya qeyri-müəyyən situasiyalarda fəalliyət göstərməyə hazırlıqdır [2, s.153].

Aşağı kurs tələbələrində nitq ünsiyyətini formalaşdırmaq daha asandır. Bunun üçün müəllim tələbələrin dərslə fəal cəlb olunmasına nail olmalıdır. Tələbələr sürətlə oxumalı, oxuduğunu başa düşməli, təfəkkürünü inkişaf etdirməlidir. Tələbələrə fərdi qaydada işlər də təklif oluna bilər ki, bu da onlara nəzəri materialların başa düşülməsinə, yadda saxlanılmasına kömək edir. Müəllimlə birgə layihə dərslərinin təşkil edilməsi də ünsiyyətin inkişafına kömək edir. Nitq ünsiyyəti müxtəlif yeni dil materiallarının köməyi ilə təşkil edildikdə dilin mənimsənilməsinə daha çox kömək edir. Dilin tədrisi zamanı tələbələrə sərbəstlik verilməli, tədris prosesində real həyatdan götürülmüş situasiyalardan, materiallardan istifadə çox mühümdür.

Dialoqun qurulmasına aid tapşırıq nümunəsi:

Müəllim tələbələri qruplara bölüb, onlara saylardan istifadə etməklə dialoq qurmağı tapşırır. (təklif olunan mövzular: talking about weather and temperature, talking about traditions and customs, talking about football match and its results, telephone conversation and asking somebody`s phone number, acting like at a maths lesson və s.) Müəllim tələbələrin nitqlərində işlətdikləri sayları lövhədə yazır və onların düzgün tələffüz edilməsinə nəzarət edir.

Nitq ünsiyyəti tapşırıq nümunəsi:

Tələbələr mahnını dinləyir və orada işlənən şərt budaq cümlələrini qeyd edirlər. Bu məqsədlə şərt budaq cümlələri ilə dolu olan “You can get it if you really want” (Jamaican Reggae, singer Jimmy Cliff) mahnısını seçmək olar. Nümunədən istifadə edərək tələbələr mahnı qoşa və oxuya bilirlər.

Hər tələbə qrupdan bir nəfəri seçir və özünü onun yerinə qoyaraq şərt budaq cümlələrindən istifadə etməklə onu təsvir edir. Tələbələr isə onun kim olduğunu tapırlar.

Müəllim lövhədə bir neçə söz yazır. Tələbələr həmin sözləri şərt budaq cümləsində işlədirlər. Müəllim cümlələri toplayır, baş və budaq cümlələrə ayırır, onlardan istifadə edərək yeni cümlələr qurmağı tapşırır.

Dilin tədrisində vizual vasitələr, qrafiklər, interaktiv materiallardan istifadə etmək zəruridir. Kompüter texnologiyasının inkişaf etdiyi dövrdə kompüter vasitəsi ilə slaydlar, müxtəlif səs yazıları və filmlər izlənilə bilər. Məsələn, müəllim tələbələrə qısa bir video film təqdim edir. (TV proqramı, sənədli bir film də ola bilər). Həmin izlənən materialın məzmunu yazılmış vərəqləri tələbələrə paylayır və mümkün olan yerlərdə sözləri əvəzliliklərlə, ya da isimlərlə əvəz edərək tələbələr video materialı danışırlar.

Dərs zamanı istifadə olunan tapşırıqların düzgün seçilməsi vacibdir. Çalışmalar kommunikasiya xarakterli olmalı, tələbələrin təxəyülünün inkişafına, yaradıcılığına kömək göstərməlidir. Tapşırıqların oyun, müzakirə, kiçik səhnəciklər və interaktiv tipli olması tələbələrdə ünsiyyət qurmağa həvəs oyadır. Belə müzakirələr, fikir mübadiləsi zamanı tələbələr öyrəndikləri qaydaları nitqlərində işlədir, ünsiyyət vərdisləri inkişaf etdirilir.

Ünsiyyətin inkişaf etdirilməsində istifadə olunan vasaitlərdən biri də bədii ədəbiyyat, ev oxusudur. Tələbələr bədii ədəbiyyatdan keçdikləri dərslə, materiala uyğun olaraq cümlələr, parçalar seçməli və öz sözləri ilə nəql etməlidirlər. Hər bir xarici dil müəllimi dərs zamanı rəngarəng çalışma növlərindən istifadə etməyə səy göstərməlidir. Müəllimin rəngarəng çalışma növlərindən istifadə etməsi tələbələrdə maraq hissi oyadır.

Deyilənləri yekunlaşdıraraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, fəal dərslərin əsas mərhələsi olan kommunikasiya dərslərin əsas komponentidir, tələbələrin uğur qazanmasında ünsiyyətin rolu çoxdur, dərslərin nəticəsi ünsiyyət ilə birbaşa əlaqədardır.

Aktiv nitq fəaliyyəti hesab edilən ünsiyyətin təkmilləşdirilməsi prosesi davam etdirilməlidir. Çünki bu yolla onlar leksik bacarıqlarını zənginləşdirir, dil vərdişləri formalaşır və kommunikativ bacarığın inkişafını və təkmilləşdirilməsini təmin edir, dili öyrənilən ölkə mədəniyyəti, ölkəşünaslıq materialları, siyasi aləmi haqqında daha geniş məlumat başqalarına ötürə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. Гусейнзаде Г. Дж. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мутарджим, 2001.
2. Rəhimova A. A. Xarici dillərin tədrisində kommunikativ yönümlü yanaşmanın əsas xüsusiyyətləri//Azərbaycanda xarici dillər, 2018, №1, s.152-155.
3. Паршикова О.О., Формирование основ межкультурной коммуникативной компетентности у студентов в процессе обучения английскому языку//Киев: Иностранные языки, 2018, №1, с3-8.
4. Seyidov F. Texniki vasaitələrin köməyi ilə şifahi nitqin inkişafı yolları. Bakı: Maarif, 1969.
5. Əzizova N.M. İngilis dili dərslərində tədrisin aşağı mərhələsində oxunun rolu// Elmi xəbərlər, 2018, №1, s.91-96.

Summary

The formation of Students` Communicative Skills at the Language Faculty

The article deals with the ways of formation of the students` communicative skills in the teaching process at the language faculty. The article is devoted to the importance of communicative process. It has a great educational importance. The essential purpose of communicative approach to the foreign language is to make a real communication at the lesson. Thus, the major function of the communicative approach to the foreign language teaching is to create a mutual communication and relation. There is also given a content of teaching communicative process. The communication is a means and an aim of teaching process. It helps the formation of students` personality.

Резюме

Пути формирования навыка речевой коммуникации у студентов языкового факультета

Статья посвящена формированию навыка речевой коммуникации у студентов языкового факультета. В статье говорится о важности роли преподавания коммуникации. Она имеет большую важность в образовании. Основная задача коммуникативного способа обучения в процессе изучения иностранных языков состоит в создании реального общения. Далее следует, отметить, что основной целью коммуникативного способа обучения является обеспечение студентов благоприятной средой для общения и связи. Здесь преподаются навыки изучения коммуникации. Коммуникация является средством и целью процесса обучения. Она также помогает формированию личности у студентов.